

9. Милуков, П. Голос минувшего на чужой стороне // Русские записки. – 1926 г. – С. 16 – 87.

10. Соловьёв, С.М. Сочинения в восемнадцати книгах. Книга VII / С.М. Соловьёв. – М.: "Мысль", 1991. – 701с.

11. Шмурло, Е.Ф. История России (862 – 1917 гг.) / Е.Ф. Шмурло. – Мюнхен: Русский мир, 1922.

12. Покровский, М.Н. Петровская реформа. Промышленная политика Петра // Русская история с древнейших времен в 2-х частях. Часть 2 / М.Н. Покровский. – М.: Учпедгиз, 1929. – 478 с.

13. Ключевский, В.О. Сочинения в девяти томах. Т. 4 / В.О. Ключевский. – М.: Мысль, 1988 – 398 с.

КРЫНІЦЫ ПА ГІСТОРЫІ ДЗЕЙНАСЦІ ПРАФСАЮЗАЎ БЕЛАРУСІ Ў СІСТЭМЕ САЦЫЯЛЬНА-ПРАЦОЎНЫХ АДНОСІН У ПЕРЫЯД НЭПа

Дубовік А.А., магістр гіст. навук, выкладчык

Практычнае ажыццяўленне задач рэгулявання сацыяльна-працоўных адносін патрабуе глыбокага аналізу і абагульнення гістарычнага вопыту, набытага прафсаюзамі Беларусі ў гады новай эканамічнай палітыкі (НЭП), калі асобныя ўмовы ў эканамічнай і працоўнай сферах былі падобныя на сёняшнія. З улікам таго, што ў гэты перыяд былі закладзены асновы многіх сучасных форм работы прафсаюзаў, складваліся перадумовы для станаўлення сацыяльнага партнёрства ў працоўнай сферы, вывучэнне праблемы ўдзелу прафсаюзаў у рэгуляванні сацыяльна-працоўных адносін мае не толькі тэарэтычнае, але і практычнае значэнне. У гэтай сувязі актуальным з'яўляецца агляд крыніц па праблеме, вызначэнне іх інфармацыйных магчымасцяў.

Крыніцазнаўчую базу даследавання гісторыі прафсаюзаў Беларусі перыяду НЭПа складаюць самыя разнастайныя дакументы і матэрыялы. Перш за ўсё, гэта нарматыўныя і заканадаўчыя акты. Да іх, у першую чаргу, трэба аднесці Кодэкс законаў аб працы (КЗаП) РСФСР 1922 г., дзеянне якога было распаўсюджана і на тэрыторыю БССР [1]. Найбольшае значэнне маюць наступныя главы Кодэкса: II. Аб парадку найму і дазволу рабочай сілы; IV. Аб калектывных дагаворах; VII. Аб нормах выпрацоўкі;

VIII. Узнагароджванне за працу; XIII. Праца жанчын і непаўналетніх; XIV. Ахова працы; XV. Аб прафесіянальных (вытворчых) саюзах рабочых і служачых і іх органах на прадпрыемствах, ва ўстановах і ў гаспадарках; XVI. Аб органах па вырашэнню канфліктаў і разгляду спраў па парушэнню законаў аб працы; XVII. Аб сацыяльным страхаванні і інш. Як сведчаць архіўныя дакументы, у 1927 г. ішла работа па стварэнню беларускага КЗаП, але ён тады не быў прыняты [2].

Пастановай ЦВК і СНК БССР ад 27 ліпеня 1929 г. КЗаП 1922 г. быў выкладзены ў новай рэдакцыі [3]. У яго былі ўнесены змяненні і называўся заканадаўчы акт цяпер Кодэксам аб працы БССР. З пэўнай доляй умоўнасці можна лічыць Кодэкс 1929 г. першым уласным працоўным кодэксам рэспублікі. Але хоць у Кодэксе 1929 г. некалькі змянілася нумерацыя артыкулаў і найменаванне бакоў працоўнага дагавора (замест наёмных працаўнікоў – рабочыя і служачыя; тэрмін “наймальнік” у асобных артыкулах заменены словам “адміністрацыя”), згодна з ім канцэптуальных змяненняў у рэгуляванні працоўных і звязаных з імі адносін не адбылося [4].

Важнае навуковае значэнне маюць дэкрэты і пастановы Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта (ЦВК) і Савета Народных Камісараў (СНК) СССР, ЦВК і СНК БССР, іншых агульнасаюзных і рэспубліканскіх органаў, у прыватнасці, Наркамата працы, якія датычыліся рэгулявання працоўных адносін, заключэння калектыўных дагавораў, вырашэння працоўных канфліктаў, функцыянавання прымірыцельных камер і трацейскіх судаў. Публікаваліся яны ў Зборы законаў і загадаў Рабоча-сялянскага Ураду БССР і аналагічным Зборы законаў РСФСР (з 1922 г. – СССР). Характэрнай рысай дакументаў мясцовых органаў улады было тое, што яны, як правіла, капіравалі нарматыўныя дакументы вышэйшастаячых цэнтральных органаў.

Багатыя звесткі аб становішчы народнай гаспадаркі, рабочага класа і яго прафесійных арганізацый змяшчаюцца ў даведачнай і статыстычнай літаратуры, якая выходзіла ў перыяд НЭПа ці пазней і была прысвечана, галоўным чынам, юбілейным датам у жыцці краіны і рэспублікі [5, с. 6]. У прыватнасці, вельмі каштоўныя звесткі аб стане прафсаюзаў Беларусі, як і ў цэлым аб сітуацыі ў розных галінах народнай гаспадаркі рэспублікі ў самым пачатку НЭПа, прыведзены ў зборніку, выдадзеным у 1921 г. [7].

Важнейшую группу крыніц даследавання складаюць матэрыялы агульнасаюзных і рэспубліканскіх з'ездаў і канферэнцый прафсаюзаў, пленумаў УЦСПС і прафсаюзных органаў БССР, а таксама вышэйшых партыйных форумаў краіны і рэспублікі, на якіх разглядаліся пытанні работы прафсаюзаў. У 1921 г. была выдадзена стэнаграфічная справаздача I-га з'езда прафсаюзаў Беларусі з уступным словам члена Прэзідыума Саўпрафбела В.А. Нодэля [8]. У далейшым публікаваліся рэзалюцыі з'ездаў прафсаюзаў (у 1922 – 1927 гг. адбыліся з II-га па VI-ы Усебеларускія з'езды), пастановы асобных з'ездаў галіновых прафсаюзаў і акруговых міжсаюзных органаў. Рэзалюцыі, якія прымаліся на з'ездах і пленумах прафсаюзных органаў, даюць уяўленне аб мэтах, задачах і асноўных накірунках дзейнасці прафсаюзаў на асобных этапах НЭПа. У рэзалюцыях парторганаў разглядаліся пытанні партыйнага кіраўніцтва прафсаюзамі, удасканалвання іх працы.

Шмат цікавай фактычнай інфармацыі ўтрымліваюць апублікаваныя ў 1920-я гг. справаздачы аб дзейнасці прафсаюзных органаў у перыяд паміж з'ездамі прафсаюзаў СССР (Справаздачы УсеЦСПС да VI, VII, VIII з'ездаў прафесійных саюзаў. 1924, 1926, 1928 гг.) і Беларусі) [9–13]. Выдаваліся таксама справаздачы асобных галіновых саюзаў і рэгіянальных міжсаюзных прафбюро. Матэрыялы прафсаюзных органаў – як міжсаюзных, так і галіновых – з'яўляюцца важнейшай крыніцай для вывучэння механізмаў прыняцця і рэалізацыі рашэнняў ў галіне сацыяльна-працоўных адносін у гады НЭПа. Разам з тым, у гэтых справаздачах звесткі часта няпоўныя і недакладныя, бо складаліся яны часта ў спешцы. Выступаючы на 3-м Усебеларускім з'ездзе прафсаюзаў (чэрвень 1923 г.), старшыня Саўпрафбела Ш.Ш. Ходаш адзначыў: “Загадзя хачу толькі агаварыцца, што ў дадзенай справаздачы, якая друкуецца ўпершыню за час існавання нашых прафарганізацый, безумоўна, ёсць некаторыя дэфекты, галоўным чынам, па віне саміх губаддзе-лаў і павятовых прафбюро. Апошняга ні адзін таварыш адмаўляць не будзе” [14, л. 27]. Таму гэтыя фактычныя даныя трэба пераправараць па іншых крыніцах.

Багатыя звесткі аб становішчы рабочага класа і яго масавых арганізацый змяшчаюцца ў зборніках дакументаў, прысвечаных гісторыі прафсаюзаў краіны [15], аднаўлення народнай гаспадаркі і індустрыялізацыі ў рэспубліцы ў 1920-я гг. [16, 17]. Заметнай падзеяй у

крыніцазнаўстве стала публікацыя ў апошнія дзесяцігоддзі зборнікаў дакументаў, якія ўвялі ў навуковы абарот багаты масіў новых архіўных матэрыялаў аб выпрацоўцы палітычнага і эканамічнага курсу ў СССР у 1920-я гг., настройх у асяроддзі рабочых і беспрацоўных у перыяд НЭПа, працоўных канфліктах і інш. [18, 19]. Сярод іх асабліваю каштоўнасць мае шматтомнік “Совершенно секретно”: Лубянка – Сталину о положении дел в стране (1922–1934 гг.). Зборнік змяшчае багаты матэрыял для вывучэння сацыяльна-палітычнага жыцця рэгіёнаў краіны, у тым ліку БССР, у гады НЭПа і яго згортвання; развіцця пратэстнага, забастовачнага руху рабочых; асобных выступленняў прадстаўнікоў апазіцыйнай часткі насельніцтва.

Для даследавання пазіцый кіруючай камуністычнай партыі па праблемах прафсаюзнага руху ў гады НЭПа маюць вялікае значэнне працы партыйна-дзяржаўных і прафсаюзных кіраўнікоў: У.І. Леніна, М.І. Калініна, І.В. Сталіна, М.І. Бухарына, А.І. Рыкава, М.П. Томскага, А.А. Андрэева і інш. Выкарыстанне гэтай групы крыніц дазваляе разабрацца не толькі ў тэарэтыка-метадалагічных пытаннях, але і істотна папаўняе канкрэтна-гістарычны матэрыял, які характарызуе развіццё савецкага прафруху ў 1920-я гг. Сярод іх важнае месца займаюць працы У.І. Леніна, як спецыяльна прысвечаныя прафсаюзным пытанням, так і аналізуючыя агульную сацыяльна-эканамічную сітуацыю ў краіне [20]. Трэба выдзеліць напісаны У.І. Леніным у пачатку студзеня 1922 г. «Праект тэзісаў аб ролі і задачах прафсаюзаў ва ўмовах новай эканамічнай палітыкі», у якім распрацавана праграма іх дзейнасці на новым этапе [20, с.338–345]. У савецкі перыяд гісторыі ленінскае вучэнне з’яўлялася асновай і дырэктывай для прафсаюзаў краіны. Сёння неабходна аб’ектыўнае і ўсебаковае вывучэнне твораў У.І. Леніна з улікам канкрэтна-гістарычных абставін, калі кіраўніком партыі і савецкай дзяржавы рабіліся тыя ці іншыя ацэнкі прафсаюзаў. Толькі такія падыход дазволіць пазбавіцца крайнасцяў у ацэнках, якія даюцца дзейнасці і творчай спадчыне У.І. Леніна. Працы М.П. Томскага, які стаяў на чале УсеЦСПС з кастрычніка 1918 г. да мая 1929 г., дазваляюць зразумець сутнасць “новага курсу” у прафсаюзным руху ў перыяд НЭПа, аўтарам і прапагандыстам якога ён выступаў [21, 22].

Вялікую цікавасць уяўляюць успаміны і выступленні ветэранаў прафсаюзага руху, актыўных удзельнікаў дзяржаўнага, гаспадарчага і культурнага будаўніцтва ў перыяд НЭПа [23]. Каштоўнасць звестак, якія ўтрымліваюцца ў іх, заключаецца не толькі ў багацці фактычнага матэрыяла, але і ва ўзнаўленні атмасферы той эпохі.

Важнай гістарычнай крыніцай выступае перыядычны друк. Выкарыстанне матэрыялаў цэнтральнай, рэспубліканскай і мясцовай прэсы дазваляе больш поўна раскрыць каларыт эпохі, вызначыць асноўныя накірункі прафсаюзнай дзейнасці, адносіны рабочых да сваіх прафесійных арганізацый. Значны аб'ём інфармацыі аб дзейнасці прафсаюзаў у перыяд НЭПа змяшчае перыядычны друк СССР 1920-х гг. На яго старонках каменціраваліся нарматыўныя акты партыйных, савецкіх і прафсаюзных органаў усіх узроўняў, тлумачылася палітыка кампартыі, ураду і прафсаюзаў, аналізавалася эканамічнае становішча краіны і асобных губерняў, друкаваліся артыкулы і нататкі, якія ўтрымлівалі аналіз дзейнасці партыйных і прафсаюжных органаў. Найбольшую цікавасць для вывучэння даследуемай праблемы ўяўляюць цэнтральная газета “Труд” і часопісы “Вопросы труда”, “Вестник труда”, “Известия Наркомата труда”, якія выдаваліся УсёЦСПС і Наркоматам працы.

Багатае мінулае мае і прафсаюзны друк Беларусі [24]. У лютым 1921 г. Прэзідыўмам Савета прафсаюзаў Беларусі было прынята рашэнне прыступіць да выдання двухтыднёвых часопісаў на рускай і яўрэйскай мовах. Часопіс “Голос производственных союзов”, першы нумар якога выйшаў 5 сакавіка 1921 г., прызначаўся для прафсаюжных арганізацый Беларусі. Часопіс “Прафбавегунг” (“Прафсаюзны рух”) на яўрэйскай мове павінен быў абслугоўваць прафарганізацыі не толькі Беларусі, але і іншых гарадоў краіны, дзе мелася значная колькасць яўрэйскага рабочага насельніцтва. Рэдагаванне часопісаў было даручана члену Прэзідыума Саўпрафбела В.А. Нодэлю. 3 сакавіка па 20 верасня 1921 г. выйшла 18 нумароў «Голоса производственных союзов», у якіх быў змешчаны 91 артыкул: палітычна-кіруючага характару – 19, эканамічнага – 30, тарыфнага – 14, арганізацыйнага – 19 і г.д. Акрамя таго, было змешчана 307 нататкаў і іншых матэрыялаў, у тым ліку, з жыцця саюзаў – 71, аб рабоце Прэзідыума Саўпрафбела – 31, павятовых прафбюро – 29 і г.д. За гэты ж час у 20 нумарах часопіса “Прафбавегунг” былі

змешчаны 103 артыкулы, у тым ліку, гаспадарча-эканамічных – 27, тарыфных – 16 і 266 нататкаў [7, с.150]. Гэтыя выданні працягвалі выходзіць да 2-га Усебеларускага з’езда прафсаюзаў (красавік 1922 г.), пасля чаго іх выпуск спыніўся з-за фінансавых цяжкасцей.

Асабліва важнае значэнне для абагульнення вопыту работы прафсаюзных арганізацый рэспублікі ў гады НЭПа меў выхад у свет часопіса «Прафесіянальны рух Беларусі» (выдаваўся ў 1925 – 1929 гг., усяго выйшла 100 нумароў). Першы нумар часопіса ўбачыў свет 1 сакавіка 1925 г. Большасць артыкулаў былі надрукаваны на рускай мове, шэраг матэрыялаў – на беларускай, сама ж назва часопіса давалася на чатырох мовах (беларускай, рускай, ідыш і польскай). У далейшым, па меры паглыблення палітыкі беларусізацыі, беларуская мова атрымала распаўсюджанне ў выданні, а шэраг артыкулаў друкаваўся на польскай і яўрэйскай мовах. Шмат артыкулаў і нататкаў у часопісе былі прысвечаны тарыфна-эканамічнай і калектыўна-дагаворнай рабоце прафсаюзаў [25, 26]. Знайшлі адлюстраванне і іншыя накірункі прафсаюзнай дзейнасці: ахова працы і сацыяльнае страхаванне [27], абарона інтарэсаў асобных катэгорый працоўных – жанчын [28], моладзі [29], інжынерна-тэхнічных работнікаў [30], праца вытворчых нарад і камісій [31]. Матэрыялы часопіса могуць служыць каштоўнай крыніцай для вывучэння ролі прафсаюзаў Беларусі ў сістэме сацыяльна-працоўных адносін у 1920-я гг. Асобныя артыкулы аб дзейнасці прафсаюзаў былі надрукаваны таксама ў часопісах “Бальшавік Беларусі”, “Савецкае Будаўніцтва” і інш. [32, 33].

Нямала матэрыялаў для даследавання праблемы прафсаюзнай дзейнасці у перыяд НЭПа ўтрымліваецца ў газетах “Звязда”, “Савецкая Беларусь” і інш. Матэрыялы перыядычнага друку дазваляюць глыбей пранікнуць ў атмасферу тых гадоў, перадаюць настрой людзей. Разам з тым, паведамленні друку патрабуюць абавязковага выкарыстання і крытычнага аналізу з пункту гледжання дакладнасці інфармацыі.

У апошні час важнай гістарычнай крыніцай становяцца інтэрнэт-рэсурсы. На жаль, у Рэспубліцы Беларусь праца па стварэнню тэматычных электронных рэсурсаў яшчэ не атрымала належнага развіцця і таму асабліва каштоўны вопыт расійскіх гісторыкаў, якімі створаны ў Маскоўскім дзяржаўным універсітэце комплексы, пастаянна папаўняемы электронны рэсурсы “Эвалюцыя

працоўных адносін у расійскай прамысловасці: ад дарэвалюцыйнай індустрыялізацыі да НЭПа” [34]. У той жа час доступ да інфармацыі, прадстаўленай на інтэрнэт-рэсурсах, ставіць перад навуковай грамадскаю праблемай, якія патрабуюць абмеркавання і асэнсавання: якасці інфармацыі, дакладнасці электронных крыніц, адсутнасці стандартаў электронных публікацый, спецыфікі цытавання і спасылак на матэрыялы, размешчаныя ў інтэрнэце [35].

Раскрыць карціну перабудовы работы і ролі прафсаюзаў у перыяд НЭПа немагчыма без выкарыстання архіўных матэрыялаў. Асноўная частка дакументаў па дадзенай тэме сканцэнтравана ў прафсаюзных фондах дзяржаўных архіваў Беларусі і Расійскай Федэрацыі. У фондзе УсеЦСПС (ф. 5451) Дзяржаўнага архіва Расійскай Федэрацыі (ДАРФ) найбольш поўна прадстаўлены кіруючыя матэрыялы УсеЦСПС і ЦК галіновых саюзаў, якія дазваляюць прасачыць асноўныя накірункі прафсаюзнай палітыкі 1920-х гг. Асабліва каштоўныя матэрыялы абагульняючага характару (інфармацыйныя зводкі, справаздачы, матэрыялы абследаванняў і г.д.), складзеныя аддзелаў УсеЦСПС ці прысланыя з месц, у тым ліку з БССР. Немалае значэнне маюць і дакументы з фондаў Наркамата працы СССР і ЦК галіновых прафсаюзаў, асабліва тых, якія аб’ядноўвалі значную частку рабочых Беларусі (скураной, дрэваапрацоўчай прамысловасці і інш.).

Галоўнай крыніцай для вывучэння праблемы дзейнасці прафсаюзаў Беларусі ў сістэме сацыяльна-працоўных адносін у перыяд НЭПа служаць матэрыялы фондаў Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь (НАРБ). У фондах ЦК КПБ (ф. 4 п.), СНК БССР (ф. 7), ЦВК БССР (ф. 6), Беларускага рэспубліканскага савета прафсаюзаў (ф. 265) змяшчаецца больш за 2700 спраў, якія адносяцца да перыяду 1920-х гг. У фондах Наркамата працы БССР (ф. 44), Наркамата Рабоча-Сялянскай інспекцыі (ф. 101), цэнтральных праўленняў (ці рэспубліканскіх камітэтаў) галіновых саюзаў (18 фондаў), Беларускага міжсекцыйнага бюро інжынерна-тэхнічных работнікаў (ф. 266) і іншых захоўваюцца шматлікія пастановы і цыркуляры, якія рэгламентавалі дзейнасць усёй сістэмы рэгулявання сацыяльна-працоўных адносін у СССР і БССР, матэрыялы, адлюстроўваючыя правядзенне тарыфна-эканамічнай і калектыўна-дагаворнай работы, вырашэнне працоўных канфліктаў, метады і формы барацьбы з беспрацоўем, арганізацыі аховы працы,

сацыяльнага страхавання і г.д. Многія з гэтых матэрыялаў з’яўляюцца копіямі дакументаў, якія захоўваюцца ў ДАРФ, і могуць паспяхова замяніць іх пры даследаванні праблемы.

Акрамя пастановаў і дырэктыв УсеЦСПС, ЦК прафсаюзаў, Савета прафсаюзаў Беларусі (Саўпрафбела), з 1924 г. Цэнтральнага Савета прафсаюзаў Беларусі (ЦСПСБ), Цэнтральных праўленняў (ці БРК) галіновых прафсаюзаў у фондах НАРБ захоўваюцца тэксты калектывных дагавораў і тарыфных пагадненняў, агляды і справаздачы аб дзейнасці прафсаюзных органаў, у прыватнасці, іх тарыфна-эканамічнага аддзела, а таксама Наркамата і аддзелаў працы, камітэтаў бірж працы, Наркамата Рабоча-сялянскай інспекцыі і г.д. Важнай крыніцай для вывучэння працоўных канфліктаў з’яўляюцца пратаколы паседжанняў расцэначна-канфліктных камісій (РКК) прадпрыемстваў і ўстановаў прымірыцельных камер і трацейскіх судаў, працоўных сесій народных судаў БССР. Глыбокае вывучэнне гэтых крыніц дазваляе зразумець асаблівасці вырашэння сацыяльна-эканамічных праблем у Беларусі, ацаніць практычны ўдзел прафесійных арганізацый у справе рэгулявання сацыяльна-працоўных адносін, паляпшэння ўмоў працы і быту працоўных.

Пры даследаванні праблемы могуць быць выкарыстаны таксама фонды рэгіянальных архіваў: дзяржархіваў Мінскай, Віцебскай і Гомельскай абласцей, дзе захоўваюцца матэрыялы мясцовых прафсаюзных органаў, аддзелаў працы і г.д.

Архіўныя крыніцы, таксама, як і многія матэрыялы, надрукаваныя ў перыядычных і спецыяльных выданнях таго часу, не пазбаўлены пэўных недахопаў. Галоўны з іх – супярэчлівасць, а часам недакладнасць статыстычных і іншых фактычных даных. Акрамя таго, выклікае сумненне рэпрэзентатывнасць некаторых дакументаў. Нярэдка ў рознага роду справаздачах завывшаліся некаторыя паказчыкі (напрыклад, звесткі аб ступені ўкаранення прапаноў вытворчых нарад), што было адлюстраваннем адной з характэрных рыс бюракратычнай сістэмы, якая імкнулася “на паперы” стварыць бачнасць дабрабыту і паспяховасці гаспадарчага будаўніцтва. У дакументах часта адсутнічаюць дакладныя звесткі за асобныя гады па многіх важных накірунках прафсаюзнай дзейнасці.

Напрыклад, фрагментарна прадстаўлена статыстыка забастовачнага руху на прадпрыемствах у 1920-я гг., што не дае магчы-

масці разгледзець у дынаміцы ўсе праблемы, звязаныя з дзейнасцю прафсаюзаў у сістэме сацыяльна-працоўных адносін. На жаль, статыстычныя даныя прафсаюзаў аб працоўных канфліктах не з’яўляюцца поўнымі і дакладнымі. У навукавай літаратуры ёсць сведчанні разыходжанняў паміж канфліктнай статыстыкай прафсаюзаў і Наркамата працы, з аднаго боку, і данымі АДПУ, з другога. Напрыклад, у сакрэтным “Аглядзе палітычнага становішча СССР за верасень 1925 г.”, падрыхтаваным для вышэйшага кіраўніцтва краіны, у прыватнасці, паведамлялася, што ў БССР забаставалі работнікі Заходняй чыгункі ў колькасці 100 чалавек, якія будавалі мост праз р. Свіслач. Іх патрабаванні заключаліся ў павышэнні заробтнай платы [36, с.526]. У прафсаюзных справах гэтая забастоўка не ўзгадваецца. Аднак прымаць на веру інфармацыю АДПУ, на наш погляд, таксама нельга, паколькі ў некаторых выпадках гэтыя органы згущалі фарбы, “рабілі з мухі слана”, каб паказаць сваю неабходнасць і незамяняльнасць.

Разам з тым, выкарыстанне сукупнасці крыніц, іх крытычны аналіз забяспечвае дастатковую базу для рашэння задач па даследаванню дзейнасці прафсаюзаў Беларусі ў сістэме сацыяльна-працоўных адносін у перыяд НЭПа.

Выкарыстаная літаратура

1. Собрание узаконений и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства (СУ) РСФСР. – 1922. – № 70. – Ст. 903.
2. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). – Фонд 265. – Воп. 1. – Спр. 2310. – Арк. 8.
3. Збор законаў і загадаў Рабоча-сялянскага ўраду БССР. – 1929. – № 33. – Паст. 191. – С. 645–663.
4. Томашевский, К.Л. История правового регулирования трудовых отношений в Беларуси / К.Л. Томашевский // Правоведение. – 2006. – № 1. – С. 143–158.
5. Белорусская ССР в цифрах. К 10-летию существования БССР. 1919–1929. – Минск, 1929. – 534 с.
6. БССР. 1922–1932 гг. Ст. сб. – Минск, 1933. – 146 с.
7. Советская Белоруссия. – Минск: Гос. изд-во ССРБ, 1921. – 307 с.
8. Первый съезд профсоюзов Белоруссии 7–13 мая 1921 г. Стеногр. отчет. – Минск: Госиздат БССР, 1921. – 111 с.

9. Отчет о деятельности Президиума Совета профессиональных союзов Белоруссии (апрель 1922 – июнь 1923 г.). – Минск, 1923. – 126 с.
10. Отчет о деятельности Временного Центрального бюро профсоюзов Белоруссии. – Минск, 1924. – 47с.
11. Профессиональные союзы Белоруссии за 1924–1925 гг.: к V Всебелорусскому съезду профсоюзов. – Минск, 1925. – 144 с.
12. Отчет Центрального совета профсоюзов Белоруссии за период: декабрь 1925 г. – июнь 1927 г. К VI Всебелорусскому съезду профсоюзов. – Минск, 1927. – 117 с.
13. Матэрыялы да справаздачы Цэнтральнага Савета прафсаюзаў БССР 7-му Усебеларускаму з’езду. – Менск, 1932. – 183 с.
14. НАРБ. – Фонд 265. – Воп.1. – Спр. 1036. Протоколы заседаний 3-го Всебелорусского съезда профсоюзов, 23 июня 1923 г.
15. Профсоюзы СССР. Документы и материалы. – Т. 2. – Профсоюзы в период построения социализма в СССР. 1917–1937. – М, 1963. – 867 с.
16. Восстановление народного хозяйства БССР 1921–1922 гг.: сб. док-в и материалов /Сост. Э.Л. Козловская [и др.]. – Минск: Беларусь, 1981. – 270 с.
17. Индустриализация Белорусской ССР (1926–1941 гг.): Сб. документов и материалов. – Минск: Беларусь, 1975. – 467 с.
18. Как ломали НЭП. Стенограммы Пленумов ЦК ВКП(б) 1928–1929 гг. В 5 т. – М., 2000.
19. Трудовые конфликты в Советской России 1918–1929 гг. / Под ред. Ю.И. Кириянова, В. Розенберга, А.Н. Сахарова. – М.: Эдиториал, 1998. – 360 с.
20. В.И. Ленин о профсоюзах: Сборник. – М.: Профиздат, 1980. – 400 с.
21. Томский, М.П. Профессиональные союзы на новых путях / М.П. Томский. – М.: Изд. Главполитпросвета, 1922. – 46 с.
22. Томский, М.П. Избранные статьи и речи / М.П. Томский. – М.: Кн. изд-во ВЦСПС, 1928. – 653 с.
23. Голь, М. Я слушал Ленина / М. Голь // Советские профсоюзы. – 1978. – № 21. – С. 27.

24. Дубовик, А.К. Из истории профсоюзной печати Беларуси / А.К. Дубовик, Е.А. Дубовик // Труд. Профсоюзы. Общество. – 2008. – № 1. – С. 87–93.

25. Шолохович, А. Тарифно-экономическая работа профсоюзов в Витебске / А. Шолохович // Прафсаюзны рух Беларусі. – 1925. – № 3. – С. 13–14.

26. Шолохович, А. Основные задачи профсоюзов в наступающей коллективно-договорной кампании / А. Шолохович // Прафсаюзны рух Беларусі. – 1927. – № 5. – С. 19–20; № 6. – С. 17–18.

27. Алесин, Р. Положение социального страхования в Белоруссии / Р. Алесин // Прафсаюзны рух Беларусі. – 1926. – № 14. – С. 10–11.

28. Танаевцева, Н. Женский труд в производстве / Н. Танаевцева // Прафсаюзны рух Беларусі. – 1926. – № 15. – С. 5.

29. Мирингоф, З. Задачи союзов в работе среди молодежи / З. Мирингоф // Прафсаюзны рух Беларусі. – 1925. – № 18–19. – С. 6.

30. Натансон, В. Инженерно-технические силы в профессиональном движении Белоруссии / В. Натансон // Прафсаюзны рух Беларусі. – 1925. – № 9. – С. 13.

31. Танхилевич, А.М. Производственные совещания и комиссии (первые итоги работы) / А.М. Танхилевич // Прафсаюзны рух Беларусі. – 1925. – № 1. – С. 3–7.

32. Калінін, Н. Ахова працы на Беларусі / Н. Калінін // Бальшавік Беларусі. – 1927. – № 10. – С. 36–41.

33. Шолохович, А. Политика и практика зарплаты профсоюзов Белоруссии / А. Шолохович // Савецкае Будаўніцтва. – 1927. – № 6. – С. 36–48.

34. интернет-ресурс: <http://www.hist.msu.ru/Labour/index.html>.

35. Дубовик, Е.А. Информационные ресурсы как источник по истории социально-трудовых отношений в период НЭПа / Е.А. Дубовик // Информационные технологии в технических и социально-экономических системах. Сборник материалов Междунар. научн.-практ. конф. – Минск: БНТУ, 2014. – С. 271–274.

36. “Совершенно секретно”: Лубянка – Сталину о положении дел в стране (1922–1934 гг.). – Т. 3. – 1925 г. – Ч. 2. – М., 2002. – 497 с.